

Výzkum veřejného mínění v autoritativním režimu – případ Československa

**Seminář: Výzkum českého a slovenského veřejného mínění
před rokem 1989**

17. května 2022, 14.00-17:00

Martin Vávra

Český sociálněvědní datový archiv
Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Sociologický ústav
Akademie věd ČR

Problémy s respondentem

Respondenti představují „problém“ ve všech politických uspořádáních, viz například:

- spirála mlčení (obava vyjadřovat menšinový názor)
- bandwagon effect (tzv. „stádní efekt“ neboli tendence přistupovat na názory ostatních)
- social desirability (vliv sociálních norem na odpovědi respondentů)

- Bude respondent ochotný se s tazateli bavit?
- Bude ochotný říci jim pravdu?
- Rozumí tomu na co se ho ptáme?
- Mají odpovědi všech respondentů stejný význam?

Nechceme Vaše jméno

B

IX 1948 Sm 20

Interní záznamy ústavu
Ev. č. Č - M OBEC

ČESKOSLOVENSKÝ ÚSTAV PRO VÝZKUM VEŘEJNÉHO MÍNĚNÍ
PRAHA II., NÁRODNÍ TRÍDA č. 10/III. p.

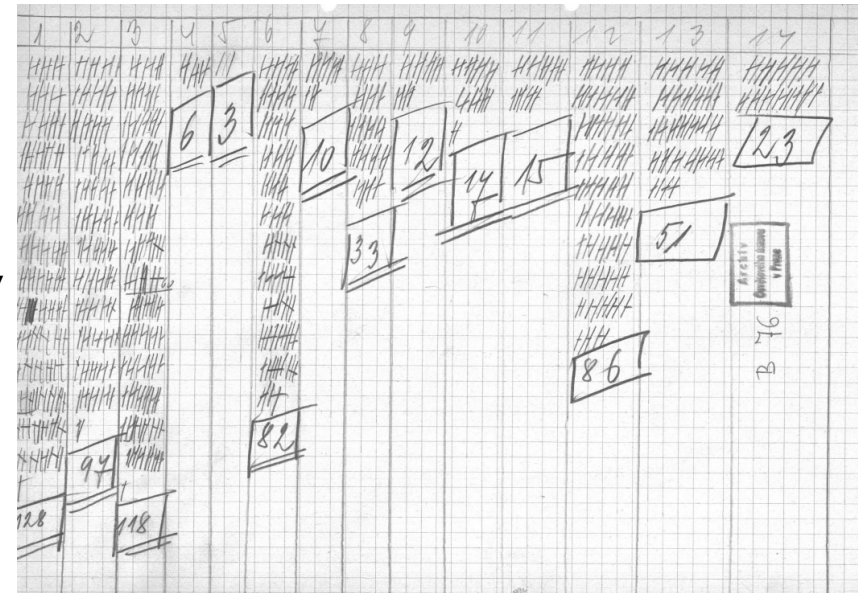
Udělejte kroužek kolem čísla, které se vztahuje k odpovědi vyjadřující mínění dotázaného!

1. Kouříte! Co — cigarety, doutníky, dýmku!	Cigarety 1 Doutníky 2 Dýmku 3 Nekouřím 4
2. Kolik asi prokouříte týdně!	Do 49 Kčs 1 Od 50 do 99 Kčs 2 Od 100 do 149 Kčs 3 Od 150 do 199 Kčs 4 200 Kčs a více 5 Nekouřím 6
3. Jste vcelku spokojen či ne- spokojen se současným sta-	Spokojen 1 Nespokojen 2
8. Modní odborníci se doha- dují, zda mají ženy nosit krátké či dlouhé sukně. — Chceme od vás vědět, ja- kou délku byste doporučili na příklad pro svobodnou, asi 25letou ženu.	Mírně nad kolena . . . 1 Výše kolena 2 Mírně pod kolena . . . 3 Do půl lýtek a delší . . 4
9. Snad jste se již sešel s člo- věkem, který měl ve zvyku »zaklepat na dřavo«, aby odvrátil nějakou nepříjem- nou událost. Děláte to také!	Ano 1 Ne 2 Nikdy jsem o tom ne- slyšel 3

Jsou odpovědi na tyto otázky v
autoritativních/totalitních režimech odlišné?

Počátky výzkumu VM v Československu - 1946 až 1950

- Před provedením prvního „předvolebního“ výzkumu v roce 1946 se pracovníci UVVM obávali o spolehlivost výsledků, mimo jiné i pro „strach z jakéhokoli šetření, který stále ještě není překonán v širokých vrstvách obyvatelstva, jako dědictví okupace.“
- Zkušenosti tazatelů ukázaly, že obavy byly spíše neoprávněné, odmítnutí odpovídat se neobjevovala často.
- Po únoru 48 se velmi rychle změnil způsob (ne)zveřejňování výsledků výzkumu, samotné výzkumy ale probíhaly ještě dva roky.
- V závěrečných zprávách z výzkumů po únoru 48 (které byly označeny jako „důvěrné“ a ještě později jako „tajné“) se objevují odkazy na neochotu odpovídat dosti nenápadně.

Některé odpovědi na tuto otázku svědčí o tom, že odpověď nevím na předešlou otázku byla vyhybavá. Příklady: "Copak u nás ~~někdo~~ také může mít někdo svůj názor? Raděj se mně na něj nedotazujte" --- "Dnes nemohu svůj názor projevit. Souhlasím-li ~~xxxxxxx~~ či nesouhlasím, stejně nic s tím neprosadím, když je vše hotovo."

Vliv „političnosti“ otázek na ochotu odpovídat - 1949

- V tabulce je podíl odpovědí „nevím“. Typ 3c představuje otázky, kde převažuje politický aspekt

	Typ 1.		Typ 2.		Typ 3a.		Typ 3b.		Typ 3c.	
	%	index	%	index	%	index	%	index	%	index
Celá veřejnost	8.4	53	23.1	145	6.5	41	24.5	155	25.8	163
Muži	7.0	44	21.0	133	4.7	28	19.6	142	21.9	138
Ženy	10.2	64	25.3	160	9.0	57	29.9	189	30.3	192
Věk. skupina:										
18r. - 29 r.	9.0	57	22.2	140	6.1	38	23.7	150	25.0	158
30r. - 49 r.	7.8	49	15.3	97	5.7	36	23.1	146	24.1	152
50 r. - ?	9.3	59	25.7	162	8.7	55	28.4	179	29.3	185
Dělníci	8.9	56	22.6	143	6.8	43	24.0	152	24.6	156
Úředn. a zříz.	7.4	47	14.7	93	3.7	23	20.4	129	21.4	135
Zemědělci	9.5	60	29.9	183	10.7	68	32.1	203	32.5	206
Samostatní	8.5	54	25.2	159	5.4	34	24.8	156	30.8	195

1967 – obnova výzkumů VM

Opět počáteční obavy - téma prvního výzkumu „Veřejné mínění a otylost“ bylo vybráno pro první výzkum záměrně „protože se předpokládalo, že dotazování na toto téma vyvolá ze strany obyvatelstva minimum zábran“

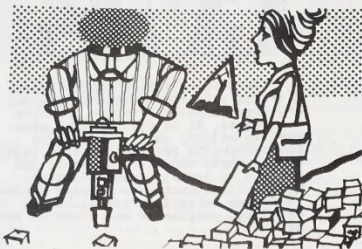
V následujících výzkumech během jara a léta 68 byla již dotazována řada politicky citlivých témat

Viz například v březnu 1968

Otázka: Myslíte, že v současné době je svobody projevu málo, dostatek nebo až příliš?

členství	členové KSČ	nečlenové
míra svobody		
málo	12	15
dostatek	54	63
až příliš	33	20
nevím	1	2

Pokračujeme v sérii obrázkov, ktoré znázorňujú niektoré drobné problémy opytovateľskej práce.

7. Voľba vhodného miesta

Pre rozhovor volíme vhodné miesto, kde je možné nerušené rozprávať - teda nie ako na obrázku. (Niekoľko dostane opytovateľ príkaz uskutočniť rozhovor v byte.)

8. Prvé okamihy

Opytovateľ sa stručne predstaví, vysvetlí prečo prichádza a prečíta "na úkážku" prvú otázku.

9. Pohodlne si sadnúť

Najmä ak trvá rozhovor dlhšie než 5 minút, treba si taktne "vynútiť" pozvanie do obytnej miestnosti. Len krátkučký rozhovor možno uskutočniť napríklad v predsiene postojacky.

10. Tvárou v tvár

Najlepšie prebieha rozhovor bez rušivej prítomnosti tretej osoby. Ak sa nedá rozhovor uskutočniť tvárou v tvár, odporúča sa, stlmiť hlas, aby prítomní nepochytili zmysel rozhovoru.

11. Preukaz

Preukaz predložíme len na požiadanie alebo ak pozorujeme v správaní u opýtaného tieň pochybnosti.

12. Prečo idete práve za mnou?

Opytovateľ musí byť pripravený poskytnúť opýtanému podrobnejšie vysvetlenie, napr. prečo prichádza práve za ním, či je prieskum anonymný, ako bude použitých výsledkov a podobne.

Bulletin Tazatel

1969 – počátek normalizace výzkumů VM

„Srpen 68 a politická situace, která vznikla v dubnu 69 mění podmínky práce UVVM „ Především podmínky pro výzkum politického mínění. Omezení svobody projevu, nedostatečná informovanost občanů o významných otázkách a zavedení cenzury nás nutí k zamyšlení.....v posledních týdnech se u části tazatelů setkáváme s poklesem zájmu o spolupráci s ústavem. Také určitá část občanů začala v poslední době projevovat obavy u některých politických témat. „

Tyto problémy musíme vzít do úvahy, pokud chceme nadále provádět vědeckou práci – pravdivá a nezkrácená informace od respondentů je zásadní. Navíc kvůli cenziře není možné zveřejňovat výsledky „politických“ výzkumů.....ústav chce nadále zveřejňovat výsledky – je to jediná záruka proti zkreslování.

Proto se bude ústav v nejbližší době věnovat především ekonomickým, sociálním a politickým tématům.“

Bulletin Tazatel červen 69 s. 1 (úvodník ředitelky Zapletalové)

„Dobře víte, že pravdivost a platnost informace, kterou při rozhovorech s občany získáte, má pro nás zásadní význam. Skreslené a neupřímné odpovědi by znehodnocovaly naše výsledky a to nemůžeme připustit.“

Bulletin Tazatel říjen 69 s. 1 (úvodník ředitelky Zapletalové)

80 ´ - přijetí problémů se zjišťováním politických postojů a politického chování jako danosti

Veřejné mínění o havárii v černobylské jaderné elektrárně – červen 1986

Provedená sociologická sonda naznačila, že určitá část občanů nechce o havárii a jejích následcích hovořit. Tomu odpovídalo i velmi vysoké procento občanů, kteří odmítli účast na výzkumu /25 %/. Lze předpokládat, že v důsledku velkého podílu odmítnutí jsou výsledky výzkumu poněkud vychýleny směrem k pozitivnějším názorům.

O důsledcích havárie se v polovině června **vyjadřovala** část občanů s "černým" humorem a určitou hořkostí, část naopak považovala záležitost za bezvýznamnou a zbytečně rozvířovanou. Přesto přetrvávaly některé fámy týkající se jak průběhu havárie a prací na odstraňování jejích následků, tak důsledků zvýšené radioaktivity na zdraví lidí, zejména možných genetických změn.

Otázky války a míru ve vědomí občanů ČSSR - 1985

x/ Rozhovor odmítlo 20 % vybraných osob, což je ve výzkumech ÚVVM s politickou problematikou obvyklé.

Děkuji za pozornost

PhDr. Martin Vávra, Ph.D.
martin.vavra@soc.cas.cz